
ІВАН ОГІЄНКО — МОВОЗНАВЕЦЬ

УДК 161.2

Л.І.Бондарчук

Житомирський державний університет ім. І.Франка

ЛІТЕРАТУРНА МОВА — ОСНОВА ДУХОВНОГО Й КУЛЬТУРНОГО ЗРОСТАННЯ

*Літературна мова — це сила культури,
а культура — це сила народу.*

І.Огієнко.

У статті йдеться про вищу форму української мови — літературну, що є основою духовного й культурного зростання народу, йдеться також про необхідність плекати її як “рідномовний обов’язок” (І.Огієнко) кожному з нас.

Ключові словосполучення: українська літературна мова, духовна скарбниця, мовна норма, культура мови, культура мислення, Закон про мови, національна еліта.

Мільярди людей, що живуть на планеті, користуються тисячами мов (приблизна кількість — від 2 з половиною до 6 тисяч). І кожна мова має свою історію розвитку, як і кожен народ, що користується цією загальнонародною (національною, етнічною) мовою. Українська національна мова існує у своїй вищій формі — сучасній літературній мові.

Українська мова належить до групи слов’янських мов, що розвинулися на основі індоєвропейської прамови, спільної і для германської групи (німецька, англійська, данська, шведська та ін.), романської (іспанська, португальська, французька, італійська та ін.), індійської (гінді, урду, бенгалі та ін.), кельтської (ірландська, бретонська, валлійська та ін.). Спільною для племен, що населяли територію від Вісли й Одери до Дону і Волги, від Карпат до Балтики, була праслов’янська мова. Вона й стала основою розвитку сучасних живих слов’янських мов: української, російської, білоруської (східна підгрупа), польської, чеської, словацької, верхньо- і нижньолужицької, кашубської, полабської (західна група), болгарської, сербської, хорватської, словенської, бугарської або славо-македонської (південна група).

За дослідженнями учених, первісна східнослов’янська єдність почала розпадатися після татаро-монгольської навали у XIII ст., і

уже в XV ст. (а можливо, й раніше) існують, як окремішні, — російська, українська й білоруська мови.

Тоді, коли спілкування відбувалося безпосередньо, народна (етнічна) мова існувала лише у звукових формах. Однак з виникненням та поширенням на наших землях письма виникає літературна (від лат. *Littera* — буква) мова. Успадкувавши давньоруську писемність часів Київської Русі, збагачуючись народнорозмовними елементами, староукраїнська книжна мова широко вживається у ділових документах, у мові літописів, творах І.Вишенського, Г.Кониського, Г.Сковороди.

Формування ж нової української літературної мови пов'язане з творчістю І.Котляревського (“Енеїда”, 1798 р., “Наталка Полтавка”, 1838 р.), оцінку якої Т.Шевченко висловив двома рядками:

*Будеш, батьку, панувати
Поки живуть люди!*

Основоположником сучасної літературної української мови став Тарас Шевченко. Саме він своєю мовно-літературною творчістю відкрив українську мову як духовну скарбницю, як багату систему на усіх рівнях мови — фонетичному, лексико-фразеологічному, граматичному, стилістичному, відкрив, разом з цим, — і безмежну перспективу вживання та розвитку мови. Своєю творчістю, енергією свого слова Шевченко захопив не тільки сучасників, але й забезпечив потужний вплив на наступні покоління. Українська сучасна літературна мова — це одна з високорозвинених мов Європи та всього світу. Вона вивчається у національно-культурних товариствах інших країн, живе в найкращих світових університетах.

Ця рідна мова українців, розкиданих по світах, зокрема, більше 1 мільйона українців проживає у Канаді, понад 5 мільйонів — у країнах Західної та Східної Європи, Америки, Австралії, 7 мільйонів — у країнах СНД і Прибалтики, зокрема 4,4 млн. у Російській Федерації. За кількістю носіїв українська мова є другою після мови російської у сім'ї слов'янських мов. У самій Україні, за даними останнього перепису, кількість українців становить 78%.

Літературна мова, що об'єднує всіх громадян України, — це мова нормативна, пов'язана з поняттям мовної норми, певними, визначеними критеріями вживання мовних норм. Норма літературної мови — це сукупність загальноприйнятих правил, якими користуються на рівні орфоепічному (вимова), орфографічному (написання), лексичному (добір слова), граматичному (уживання форм слова, засобів творення слів, складання слів у словосполучення та речення), стилістичному (уживання відповідних певному стилю мовних засобів), пунктуаційному (уживання розділових знаків). Мовні форми фіксуються у словниках, орфографічні та пунктуаційні визначені українським правописом.

Із засвоєнням мовних норм тісно пов'язане поняття культури мови та культури мислення. Стійке володіння нормами літературної мови забезпечує повноцінне спілкування мовою в її усному та писемному різновидах, є основою для оволодіння іншими мовами.

Культура мови передбачає ставлення до мови не тільки як до системи умовних знаків, кодового механізму спілкування, але й як до

духовної цінності, *“найдорожчого духовного скарбу”*, у визначенні Панааса Мирного. Як до психологічного, живого, рухомого явища закликав ставитися до мови І.Огієнко: *“...це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного Я. І поки житиме мова, житиме й народ як національність. Не стане мови — не стане й національності: вона геть розпорозить між дужчим народом”* [2, с.301].

За дослідженнями багатьох мовознавців, психологів, істориків (О.Потебня, М.Грушевський, О.Гончар, П.Мовчан та ін.), у національній мові відбитий спосіб мислення, увесь лад народного життя, мораль, родинна етика, традиції, звичаї — усе те, що є природним джерелом повноцінного існування цілого народу й окремого представника. Кажуть: батько-мати — і в цьому сполученні відчуваємо нерозривність поняття батьків для української дитини. Вслухаймося: дружина — це не просто жінка свого чоловіка, це, насамперед, друг, духовний товариш. Освіта. Це слово пов'язане зі змістом світла, світлоти, свічка. Освічений, отже, — це не просто атестований чи дипломований, це, передусім, — освітлена, осяяна знанням людина.

Яка мова найкраща? Яка найскладніша для вивчення? Можливо, ці питання не зовсім правомірні й не зовсім етичні. Можна говорити про багатство чи бідність культур, що віддзеркалюються у мовах. Наймилішою для кожного, без сумніву, є мова рідна, материнська. Однак правомірно розглядати національну мову як одну з перших ознак (чи атрибутів) нації, тобто етнічної спільноти. *“Без мови рідної, юначе, народу нашого нема”*, — так точно визначив роль мови поет В.Сосюра.

Поряд з живими національними мовами живуть мови штучні, наприклад, есперанто, мета якої — зблизити народи, полегшити спілкування. Благородна мета! У сучасному діловому світі визначені й міжнародні мови, наприклад, англійська, французька, німецька, російська — не тому, що вони найкращі, а тому, що нації — носії цих мов — є підприємливими, політичне впливовими, є лідерами, як англійці, — у науці, економіці тощо.

Кожен народ береже і плекає свою літературну мову як основу усього економічного, політичного, наукового та культурного життя. Все більше й більше людей в Україні (і не тільки в Україні) хоч повільно, але неухильно повертаються до української мови, прагнуть вивести її з пасиву в актив, удосконалити власну культуру мови.

Українська мова в Україні сучасній — це чинник соціальної злагоди та братерства. Закон про мови в Україні, ст. 11 Конституції України забезпечують і вивчення мов національних меншин. Десятки тисяч дітей різних національностей, що проживають в Україні, вивчають історію свого народу, його мову, зокрема, — кримськотатарську, молдавську, румунську, польську, угорську, гагаузьку, єврейську, новогрецьку, словацьку, чеську, турецьку. Організовані групи й для вивчення есперанто.

З мовою тісно пов'язані державотворчі процеси, без неї не можливий факт існування національної еліти, що завжди подавала зразки мовно-національного сумління, творчої участі у громадському житті, залишалася символом честі й совісті України. Такими були І.Котля-

ревський, Т.Шевченко, І.Франко, Леся Українка, М.Грушевський, десятки інших представників української культури, що вірили в національну мову, культуру, розвивали їх та докладали зусиль, аби люди духовно ставали ближчими (*“отоді, — за словами Шевченка, — її частя буде”*).

Плекання літературної мови як основи нашої культури ще в 30-х роках І.Огієнко називав *“рідномовним обов’язком”* кожного свідомого громадянина, що зве себе інтелігентом [1, с.20-32]. Літературна мова — це основа для повноцінного духовного формування окремої особистості та цілого народу, його економіки, бо й економіка має бути духовно наповненою. Джерелом літературної мови є мова народна, але й літературна мова впливає на мову народну.

Список використаних джерел:

1. *Огієнко Іван*. Наука про рідномовні обов’язки. — Львів: Фенікс, 1995. — 46 с.
2. *Огієнко Іван (Митрополит Іларіон)*. Українська культура. — К.: Наша культура і наука, 2002. — 342 с.

The article deals with the higher form of the Ukrainian language — that is the literary one, which is the basis of spiritual and cultural nation’s development. It also deals with the necessity of cherishing it as the “native language duty” (I.Ohienko) of everyone.

Key combinations of words: Ukrainian literary language, spiritual treasury, language standard, culture of thinking, Law about language, national elite.

Отримано: 3.07.2006 р.

УДК 81’246.3+25(092)

М.О.Лецін

Житомирський державний університет

“ВІРА НАРОДУ — У МОВІ ЙОГО” (богословсько-лінгвістична концепція Івана Огієнка)

У статті охарактеризовано складові богословсько-лінгвістичної концепції І.Огієнка, визначені його професійним рівнем як ученого-мовознавця та богослова.

Ключові словосполучення: багатомовність як Божий промисл, панслов’янські зазіхання, рідна мова, християнська мораль, релігійний стиль, патріот-сборник.

Тема цієї розвідки зродилася на перетині інтересів автора як філолога та православного християнина і щасливо підкріпилася відповідним перетином діяльності Івана Івановича Огієнка як професора-мовознавця і як митрополита Іларіона. До нього приєднується і краєзнавче міркування, оскільки Іван Огієнко народженням і дитинством пов’язаний з містечком Брусилівом на Житомирщині. Розробка